

AZ EMLÉKEZET MINT KONSTRUKCIÓ

„a jelenidő vitrinében égek”

(Pilinszky János: *Van Gogh*)

Vajon beleszól-e, és ha igen, miképpen szól bele a jelen tapasztalata múltunk értelmezésébe? Átírjuk-e múltunkat újra meg újra?

Körüljárva ezt a kérdést két vágányon szeretnék haladni. Egyrészt a posztmodern történetírás problémája mentén, másrészt a személyes múlt megragadása nyomán. Az utóbbi megközelítést egy önálló kutatáson, valamint egy esettanulmányon keresztül bontom ki részletesebben.

A POSZTMODERN TÖRTÉNETÍRÁS

A posztmodern megközelítés szerint nem létezik objektivitás a történetírásban.

Gyáni Gábor Michel Foucault elméletét közvetíti: „mindenfajta, tehát a tudományként meghatározott diskurzus is pusztán szellemi konstrukció, melyet a *mindenkori jelen feltételei között, a jelen érdekében [...] teremtenek*.¹ [Kiemelés – G. E.] A történész sem bízhat tehát a tudomány pártatlanságában, hiszen miközben múltból csak egy van, számos eltérő magyarázat szólhat róla.²

Gyáni Gábor Gadamerre hivatkozva hermeneutikai szituációról beszél: „mindig egy adott helyzet foglyai vagyunk, amelyből csak megfelelő irányban és meghatározott szögben lehet kitekinteni; így

---

1 Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest, 2000, Napvilág Kiadó, p. 13. Idézett mű: Michel Foucault: *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*. New York, 1980, Pantheon; Michel Foucault: *A diskurzus rendje. Holmi*, 1991/7, pp. 868–899.

2 Gyáni p. 14. Idézett mű: Keith Jenkins: *Re-thinking History*. London, 1991, Routledge.

látunk rá másokra és minden másra is.”³

A posztmodern kételkedés nyomán elillan a forráskritikába vetett feltétlen bizalom. Egyrészt maguk a források is csak töredékesen maradtak fenn, másrészt a korábbi források többsége tendenciózus, leginkább az elit szempontját tükrözi. (Az utcai zavargásokról szóló írásos források aligha tárják föl a lázadók perspektíváját.) A kortársak beszámolói maguk is interpretációk. Még bonyolultabb a helyzet a tanúvallomásokkal. Érdekes példa erre Biksza Miklós dabasi járási párttitkár halálesete Gyón területén, 1956-ban. Több, egymásnak ellentmondó beszámoló született az eseményről. A kihallgatottak, ahogy az gyakran előfordul, a vallatók nyomása alá kerültek, máskor „pusztán csak” összezavarodtak. Tanúvallomásaik néhány hét elteltével lényegesen módosultak.⁴

Erre a jelenségre világít rá a filmművészet felől Erdély Miklós, amikor a tizzaeszlári pert és annak légkörét ábrázoló művét, a *Verzió* című filmet értelmezi: „Én a megtörtént és a meg nem történt közötti feszültséget akartam ebben a filmben ábrázolni. Tehát, ha valakinek tanúvallomást kell tennie olyanról, ami nem történt meg. Amit nem látott. Olyanra kell emlékeznie, ami vele nem fordult elő. Akkor mi történik? Igyekszik elképzelni. A képzeletében egy idő múlva (...) és ezért folyik a sulykolás, nem a szövegért, hanem egy elképzelt dolognak a sajátjává tételéért.”⁵ Amit Scharf Móric a filmbeli per során – pubertáskori vágyai, fantáziái hatására – mond, az egyszeriben *valóságos lesz*, és immár ennek a kitalált vallomásnak alapján zajlik az ítélet. Scharf saját képzeletét idővel maga is elfogadja mint valóságos tapasztalatot. Erdélyi: „Nem különböztetem meg ebben a filmben, hogy mit képzels valaki, és hogy mi történik.”

Bartlett kísérletekkel azt is bizonyította, hogy már maga az észlelés sem apránként történik, hanem az észlelő „pusztán egy általános benyomást nyer az egészből, s ennek alapján megkonstruálja a valószínű

---

3 Gyáni p. 19.

4 Takács Tibor: Emlékezeti aktus és történelmi esemény. A Bikszagyilkosság 1956. *Korall*, 2010, 41. sz., p. 149.

5 Krónika, 1984. Erdély Miklós és Antal István beszélgetése a Verzióról. Részben újraközölve: *Filmvilág*, 1987. szeptember, 48. Újraközölve: *Múlt és Jövő*, 1990. 1. sz. www.bbs.c3.hu

részleteket.”⁶

Az *oral history*, tehát a szemtanúként elbeszélte történelem és a forrásokra támaszkodó történetírás között ennél fogva nincs olyan égbekiáltó különbség, mint ahogy azt korábban gondoltuk. A történészek is felhasználnak időnként szóbeli forrásokat, pl. egymásnak ellentmondó tanúvallomásokon alapuló bírósági jegyzőkönyveket. A történetíró sem törekedhet maradéktalan objektivitásra, el kell fogadnia az egymástól eltérő narratívák lehetséges interpretációit.

SZEMÉLYES EMLÉKEK

MIKÉPPEN HAT A JELEN TAPASZTALATA SZEMÉLYES EMLÉKEINKRE?

Egy kísérlet során traumát átélt személyeknek közvetlenül a trauma után rögzített emlékeit összehasonlították a velük jóval később készített interjúval. Azok, akiknek állapota romlott az idők során, a második interjúban fölnagyították az egykori esemény idején érzett fenyegetettségüket. Akiknél viszont csökkentek a stressz-tünetek, azok alábecsülték a történetek során tapasztalt veszélyt. „Úgy tűnt, az emberek későbbi érzelmi állapotuk szűrőjén keresztül emlékeztek vissza az esetre.”⁷ (Az „esemény” ezúttal egy iskolai lövöldözés volt.) A pszichológusok hangulat kongruens, tehát a hangulatnak megfelelő felidézésnek nevezik ezt. A depresszióban szenvedőknél a borús emlékek gyakran ún. negatív visszacsatolási kört okoznak.⁸

MI SEGÍTI AZ ELAKADT EMLÉKEK FELIDÉZÉSÉT, ÚJRARENDEZÉSÉT?

A NYELV SZEREPE

A nyelv szerepe alapvetően fontos az emlékezés folyamatában. A képszerűen rögzült emlékek a felidézés során elbeszélő formát kapnak,

ami egy gondolati lánc megalkotását teszi szükségessé. A nyelvi

---

6 Takács p. 142. Hivatkozás Frederic Charles Bartlett: *Az emlékezés. Kísérleti és szociálpszichológiai tanulmány* című művére. Budapest, 1985, Gondolat, p. 299.

7 Daniel L. Schacter: *Emlékeink nyomában*. Budapest, 1998, Háttér Kiadó, p. 284.

8 Uo. p. 291.

megformálás során újra kell teremtenünk tapasztalatainkat, és miközben elbeszéljük a múltat, újraértelmezzük azt. A gyermekkori, illetve fiatalkori emlékek rekonstruálásában meghatározó funkciót tölthet be a valamilyen oknál fogva elhalványult anyanyelv, kétnyelvűeknél pedig a pillanatnyi domináns nyelvhez (pl. a magyar) képest időközben háttérbe szorult, majd valamiért újjáéledő „másik” nyelv (pl. a német).

Azok, akik a II. világháború során vagy 1945 után elhagyták Magyarországot, és az emigrációban nem beszéltek rendszeresen anyanyelvükön, ha nem felejtették is el, mégis „kiestek” a magyar nyelvből. Az óbudai zsidóság történetével foglalkozva több külföldön élő holokauszt túlélő részben talán azért nyílt meg előttem, mert 60 év után az anyanyelvén, magyarul szólítottam meg: „Visszaadtad az anyanyelvemet” – írták a távolból. N. Lea a pozsonyi cionista mozgalom tagjaként már 1939-ben kivándorolt az akkori Palesztinába. 96 évesen örömmel fogadott Tel Avivban, hiszen az anyanyelvén, németül beszélhetett velem. Ezzel szemben a Magyarországon maradtak közül sokan szilárdan elhatározták 1945 után, hogy nem lépnek német területre, és nem hagyja el ajkukat többé német szó, noha gyerekkori otthonukban édesanyjuk vagy épp a „Fräulein” rendszeresen olvasott nekik német mesekönyveket.⁹ Németországgal szemben érzett dühük a soá¹⁰ következtében összekapcsolódott a német nyelv iránti ellenérzéssel. Több, Auschwitzból elparancsolt, Németországban kényszermunkát végző asszony életében az 1980-as évek hozták el a fordulatot. Az emlékezet ébren tartása érdekében, és mintegy engesztelésül hívták meg őket oda, ahol a háború idején dolgoztatták őket, hogy meséljék el történetüket a fiatal generációnak. A rendkívül érdeklődő, kifogyhatatlanul kérdező, érzékeny közönség előtt végre megnyíltak az egykori rabok, és groteszk módon Németországban mesélték el először fájdalmas emlékeiket. A német nyelv immár katalizátorként működött az emlékek megalkotásában: „Dann ist die Vergangenheit aus mir ausgebrochen.” – „Akkor hirtelen kitört belőlem a múlt” – fogalmaz Pudler Blanka, akit 1986-ban hívtak először Hessisch Lichtenaubába. „Emlékeink továbbadása azt az érzést keltette bennünk, hogy talán nem hiába maradtunk életben.” Blanka büszkén mutatja a német állam legmagasabb kitüntetését,

---

9 Fahidi Éva: „Egy bűdös szót sem ejtek ki németül.” (Gombocz Eszter interjúja Fahidi Évával 2015-ben.)

10 A szó האושה, hásoá eredetileg csapást, veszedelmet jelent héber nyelven. Ma leginkább a (görög) holokauszt szinonimájaként használatos héber kifejezés.

amelyet 20 év fáradhatatlan munkája jutalmaként kapott.¹¹ Fahidi Éva, aki korábbi, hivatalos németországi útjai alkalmával gyanakodva tekintett német kollégáira,¹² némán firtatva, vajon milyen szerepet tölthettek be a háború alatt, 45 év elteltével belátja, hogy Németország immár szembenézett a múlttal. Ettől kezdve rendszeresen jár Stadtallendorfba. „Aztán az ember rájön arra, hogy nem a nyelv tehet [róla], mert minden nyelv maga gyönyörűség...” Éva kedvenc német szava a magyarra szinte lefordíthatatlan „Auseinandersetzung”, jelentését hosszasan magyarázza. Ugyanakkor van olyan német szó is, amelytől máig kirázza a hideg. A „LOS, LOS!” a hajnali ébresztés asszociációját kelti benne: „Amikor elmentem nyugdíjba, akkor kidobtam a vekkert effektíve – mert mindig, még most is sokkal ébredek, hogyha hangra kell ébrednem.”

A HELYSZÍN SZEREPE A MÚLT FELTÁRÁSÁBAN

Óbudai kutatásom során a tér szűkítése: egy óbudai zsidó iskola 1944 előtti, majd 1945-től az államosításig tartó története segítette a vészidőszak egykori gyermekeinek megszólaltatását. Bár interjúmban mindig az iskola tere áll a középpontban, körülötte – az emlékezés mechanizmusának következtében – más szinterek is felidéződnek: a zsinagóga, az otthon, illetve az otthon átváltozása csillagos házzá, gettóvá, óbudai téglagyárrá, majd gyalogmenetté, továbbá az utcák, az üzletek, végül az esetleges visszatérés, az újrakezdés terei. Szinte valamennyi helyszínhez pozitív és negatív emlékképek egyaránt kapcsolódnak. Az iskolai, gyermekkori történetekre sokszor rátelepedett a későbbi, sokszor traumatikus élmények árnyéka. Egyes emlékezőknek ezért láthatóan nehezebbre esik 60 év elmúltával feltámasztani, újjáteremteni a háború előtti eseményeket.

A FÉNYKÉPEK SZEREPE AZ EMLÉKEZÉSBEN

Az eltemetett múlt feltöréséhez a narratív interjúkon kívül a fiókokban őrzött osztályképek, gyermekkori felvételek is hozzájárultak. Az egyik képen az óbudai Polgár tér látható 1942-ben. Egy izraeli férfi, J. F., meglátva

---

11 Pudler Blankával 2012-ben és 2015-ben készítettem interjút. A második alkalommal kizárólag németül beszélgettünk. Kérésre elénekelte kedvenc jiddis dalát, amelyet édesanyjától tanult. Blanka édesanyja Auschwitzban halt meg.

12 Fahidi: „úgy nézegettem a pasast – ő nem tudta rólam, hogy volt Häftling vagyok.” (G. E. interjúja, 2015.)

a felvételt a 2010-ban megjelentetett CD-ROM-on,¹³ a következő levelet írta: „A Polgár tér felébresztette bennem az ifjúságomat. Így például a Barnai Árpád tábla a nagybátyám üzlete fölött. Mellette mentem el minden reggel és délben a Zichy utcai iskolához és onnan hazafelé, bekiáltva az üzletbe: csókolom, Árpád bácsi. Ott tanultam a pulton fekvő a mellűzés tempóit. Oda futottam segítségért, amikor a nyilasok üldözőbe vettek.”¹⁴

ESETTANULMÁNY

M. Éva 1937-ben Budapesten született zsidó családban. Óbudán, illetve Budán nőtt fel. Túlélve a holokausztot 1963-ban vándorolt ki Ausztriába ortodox zsidó férjével. Ma Bécsben él.

Éva elbeszéléseiben ismeretségünk kezdete óta két különböző hang küzdelmét érzékelem. Az egyik a sorson való fölüllemelkedés szándékának hangja, amely erős kötelességtudattal párosul. Ez az „én” arra törekszik, hogy emléket állítson az elpusztított családtagoknak, a zsidóságnak. 2007. augusztus 12-én Éva így fogalmazott:

„Amiért talán mi, a túlélők, nem tudunk az átéltek és a pótolhatatlan veszteségek miatt nyugalmat találni, az ok az lehet, hogy a mi kötelességünk lenne mentális emléket állítani azokért, akik olyan ártatlanul elpusztultak.”

Ennek jegyében hangsúlyozza az oktatás fontosságát. Újra és újra kérdezi: mivel tud segíteni, tegyek föl kérdéseket. Hetente fölhív Bécsből, közben levelezünk egymással, könyvet tervezünk életéről. Többször elmeséli, hogyan vitatkozott évek hosszú során át Bécsben antiszemita fogorvosával. Éva érvei, egyénisége hatására az orvos megváltozott, megszabadult előítéleteitől. (Amolyan kényszeresen ismételt, identitáserősítő történet ez Éva életében.) Szintén bizakodással tölti el Évát Ausztria régóta várt szembenézése a múlttal.

---

13 *Spätes Klassentreffen. Geschichte der jüdischen Grundschule im Budapester Stadtteil Óbuda von 1920 bis 1944. Megkésett iskolai találkozó. Az Óbudai Izraelita Elemi Iskola története 1920-tól 1944-ig.* CD-ROM. Budapest, 2010, Holocaust Közalapítvány.

14 Az interjúk, valamint a budai zsidó iskolások, cserkészek történeteivel, videofelvételeivel bővített kutatás a következő honlapon látható: <http://zsidoiskolasok.tk.mta.hu/>

Beszámol a *Todesmärsche* című új filmről, amely a budapesti zsidóságnak állít emléket, közbevetve: „Megboldogult Anyukám is végigjárta 1944-novemberében 10 napon át az utat Hegyeshalomig!” Örömmel újságolja a Páva utcai Holokauszt Emlékközpont rendezvényeit, és szakadatlanul mesél, értékelve kutatásomat: „A jó ügyért érdemes és hinni kell abban, hogy a felnövő nemzedék megismerje [megismeri] a TOLERANCIA ... fogalmát.”¹⁵

Külön hangsúlyt kapnak Éva Izraelben élő unokái: „Minket I. megmentett a pokolból, ezért ha nem is beszélünk erről, valahogy érezzük és tudjuk, hogy a gyerekeinknek és unokáinknak továbbadjuk a nagy veszteség – ha ez lehetséges – »pótlását«.”

A másik hang azonban a kételkedésé, a szorongásé: „Nem ismerek mást, mint a félelmet. Az 1937 körül születettek családját Hitler tette tönkre. Folytatódott Sztálinnal az 50-es években. Az unokáim az iszlám terror miatt félnek.”

Az idő múlásával egyre erősödik aggodalma, beszédmódja zaklatottá, ingerültté válik. Ennek két különböző, egymással összefüggő okát sejttem.

Egyrészt férje súlyosodó betegsége, az évek óta tartó ápolás miatti fáradtság, ami az iránta táplált dühvel párosul. Éva nagyszüleinek iratait férje állítólag eltüntette, Éva mindenesetre nem találja őket. De ebbe a szólamba is belecsúszik egy másik, a hála érzése. Éva abba a zsinagógába jár imádkozni, amelyet férje építtetett újjá.

Másrészt Éva egyre elkeseredettebb a magyarországi helyzet miatt. A Veritas Intézet igazgatójának, Szakály Sándornak nyilatkozata szerint az 1941-es Kamenyec Podolszkijba történő deportálás idegenrendészeti eljárás volt.¹⁶ Márpedig Kamenyec Podolszkij Éva első, egész életét meghatározó traumája, élete sorseseeménye. Idézem: „Négy és fél éves koromig voltam gyerek. 1941 augusztusában édesanyám szüleit és más rokonokat Kamenyec Podolszkijba vitték mint idegen állampolgárságúakat.” A 2014 februárjában, Szakály említett beszéde után folytatott telefonbeszélgetésünk során feldúltan meséli, hogy a Rumbach zsinagógánál a családtagokat nem engedték közel egymáshoz, és emiatt

---

15 A M. Éva által elmondottakat szó szerint idézem akkor is, amikor mondatai nem egészen világosak.

16 Bár hivatalosan igaz ez, a mintegy 18 ezer magyar zsidó kivégzése azonban nem tekinthető csupán idegenrendészeti eljárásnak.

nem búcsúzhattak el szeretteiktől.¹⁷

„A nagyszüleimet a Pacsirtamező út 23-ból, a második emeleti lakásból vitték el 1941-ben. A ház előtt egy khaki színű dzsip állt meg. Oda betették, majd onnan a Rumbach zsinagógába vitték őket. Ott gyülekeztek. A zsinagóga udvarát fa alkotmányokkal vették körül, és amikor meglátogattuk őket, nem léphettünk a közelükbe. Anyám őrjöngött. A nagymama nyújtotta a kezét utánunk, de nem érinthettük meg őket. Idegenrendészeti ügy? A történelem mocskos lehazudása zajlik ma. Nem akarok Magyarországra menni. Hova került Madách?”

Bécsben Éva nem engedi, hogy filmfelvételt készítsek, csak a hangját vehetem fel. Le sem fényképezhetem. A korábbi szép fotót, amely Éváról és az unokájáról készült, visszaveszi. Nem jelenhet meg. Az unokái nevét nem engedi, hogy rögzítsem. A fényképeiket nem örökíthetem meg, noha korábban régi óbudai fotók másolatainak sokaságát küldte el. Bizalmatlan, a mobilszámát senkinek nem adja meg. Egyre inkább szorong attól, hogy kétségbe vonják, ami családjával történt. „Kit érdekel mindez?”

Éva 2009-ben még E/1. személyben beszélt, fontosnak tartva a múlt megörökítését az unokái részére is. 2013-ban E/3. személyre vált, távolít: „Nem M. Éva, hanem egy 76 éves nő elbeszélése ez.” A történelem továbbadása fontos volna, de ki fogadja be? Egyszerre el akar hallgatni és mégis feszíti a mondanivaló.

Zaklatottságát fokozza, hogy Bécsben egy taxisofőr kifejezetten provokálta: „Izraelben a zsidók ugyanazt csinálják, mint a náci.”

A jelen történéseinek hatására a gyermekkori trauma fölerősödik, újabb részletek idéződnek fel, amelyek talán torzítanak is, hiszen korábban Éva nem említette, hogy 1941-ben járt volna a Rumbach utcai zsinagógánál. Utolsó emlékként gyakran az óbudai elválást mesélte, amely plasztikusan vésődött belé:¹⁸ „Még otthon elköszöntünk a Pacsirtamező utcai lakásban. A nagypapa bajusza nagyon szúrt, és elkezdtem nyafogni, hogy nagyon szúr a bajusza.”

---

17 Éva a család magyarországi, ill. a Monarchiából származó gyökereiről: „Nagymamám Zsámbékon született, a Totisok onnan kerültek Óbudára. Nagypapa, Hoffer Jakab Galíciából való...”

18 Az ilyesfajta vakuélmény gyakori azoknál, akik a vészorszakot gyermekként élték át.

Legutóbbi találkozásunk alkalmával egy mondatban mindkét versengő hang összefut:

„Önmagammal is harcot folytattam, hogy a megemlékezéseimet rögzítsük. A véleményem az, hogy bizonyára vannak, akik odafigyelnének, és még el is hinnék mindezt, ami velünk történt, de óvja Isten, hogy a sors úgy hozza, hogy mindarról, amit mi átéltünk, és amit tovább akartunk az utókornak adni, kételkedjenek, hogy esetleg hazugságnak vagy nevetségesnek tartják. Ettől óvja a sors a magyar társadalmat és a túlélőket is.”

ÖSSZEFOGLALÁS

A posztmodern fordulat óta megrendült a történetírás objektivitásába vetett, feltétel nélküli hit. Ugyanakkor az *oral history*, ha nem szolgáltat is egybevágó adatokat, számos mikrotörténeti részlettel járulhat hozzá történelmi ismereteinkhez.

Fontos azonban tudatosítanunk a narratív (szóbeli) interjúk és az írásban rögzített visszaemlékezések közötti különbséget. A legtöbb, Magyarországtól távolra szakadt egykori diák kérdéseim alapján, levélben konstruálta meg emlékeit. Sokan hatvan év után kezdtek újra az általuk „imádott magyar nyelven” írni. Az elküldött szövegek tudatos megformálásra, szerkesztésre utalnak. Ők, úgy tűnik, többé-kevésbé nyugvópontonra jutottak, az írás egyfajta lezárást, helyreállítást teremtett bennük.

Az általam a narratív interjúkészítés módszerével rögzített szóbeli emlékezések bizonyos mértékben eltérnek az írásbeli közlésektől. Az írásos emlékekre inkább jellemző *felszíni narratíva* mellett itt egy *mélyebben meghúzódó, feloldatlan traumát hordozó, elhallgató, de fel-feltörő narratíva* is megmutatkozik.¹⁹ Ezek a spontán módon, váratlanul felbukó részletek világosan illusztrálják azt a küzdelmet, amelyet az emlékezők azért folytatnak, hogy mintegy uralják a történetet, és amennyiben lehetséges, ne érintse meg őket a vallomások mélyén rejlő borzalom. Többen a tehetetlenség, a kiszolgáltatottság kínjának felidézésekor szakítják meg az elbeszélést spontánul

---

19 Lawrence L. Langer: A hősiesség viselkedés fogalmának újradefiniálása. A rögtönzött én és a holokauszt tapasztalata. In Kovács Mónika (szerk.): *Holokauszt: történelem és emlékezet*. Budapest, 2005, Hannah Arendt Egyesület–Jaffa Kiadó, pp. 272–284.

feltörő mondataikkal: „A téglagyárból a Bécsi úton esőben, hóban, gyalogszerrel meneteltünk. November közepe táján Gönyűbe jutottunk. Ott egy pallón keresztül kellett a hajóra szállni. Sok fiatal nő szédült, de hiába mondta, hogy szédül, nem engedték, hogy segítsünk. Akkor már három hét volt mögöttünk. Hogy ordítottak! És hányan beleestek, hányat belelöktek a Dunába! *Nem is szeretek erről beszélni, már ha hallom, akkor már...* Annak kellene mindezt végigcsinálni, aki ezt elrendelte...” [Kiemelés – G. E.] Egy másik emlékező könnyeivel küszködve ismétli háromszor is: nem számíthattak a civil lakosság segítségére. De hasonlóképpen, váratlanul buknak fel a túlélőkből a szolidaritás megnyilvánulásaival kapcsolatos emlékek is.

A történelem problematikus helyzetei tehát a mikrotörténetek szintjén olykor mélyebben ragadhatók meg. A soá diákkor felőli, nem szándékos megközelítése, a II. világháború előtti események, az elfelejtett barátságok, kapcsolatok, diákcsínyek felelevenítése a gyermekkor helyszíneinek mentén, a feltámasztott gyermekkori (anya)nyelven nagymértékben oldotta az évtizedekig blokkolt emlékeket. A narratív interjú technikája pedig különösen alkalmasnak mutatkozott arra, hogy olyan rejtett tartományok is felszínre kerüljenek, amelyek a szisztematikus kérdéseken alapuló interjúkból kimaradtak volna, hiszen ezek a szövegek egyszerre tükrözik a felidézett múlt tapasztalatát és a jelen perspektíváját.